

O'ZMU XABARLARI
ВЕСТНИК НУУЗ
АСТА NUUZ

**MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY
UNIVERSITETI ILMIY JURNALI**

JURNAL
1997 YILDAN
CHIQA
BOSHLAGAN

2023
1/12

Ijtimoiy-
gumanitar
fanlar turkumi

Bosh muharrir:

I.U.MADJIDOV – t.f.d., professor.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Y.S.ERGASHOV – f-m.f.d., professor.

R.X. SHIRINOVA – fil.f.d., professor

Tahrir hay'ati:

Sagdullayev A.S. – t.f.d., akademik.

Ashirov A.A. – t.f.d., prof.

Balliyeva R. – t.f.d., prof.

Malikov A.M. – t.f.d., prof.

Yusupova D.Y. – t.f.d., prof.

Murtazayeva R.H. – t.f.d., prof.

Mo'minov A.G. – s.f.d., prof.

Nishonova O.J. – f.f.d., prof.

Abdullayeva N.B. – f.f.d., prof.

Madayeva Sh.O. – f.f.d., prof.

Tuychiyev B.T. – f.f.d., prof.

Utamuradov A. – f.f.n., prof.

Muxammedova D.G. – psix.f.d., prof.

Siddiqova I.A. – fil.f.d., prof.

Mengliyev B.R. – fil.f.d., prof.

Sa'dullayeva N.A. – fil.f.d., dots.

Arustamyan Y.Y. – fil.f.d., dots.

Pardayev Z.A. – fil.f.f.d., PhD.

Mas'ul kotib: **Z.A.PARDAYEV**

TOSHKENT – 2023

Nuraddinova R. Abu Rayhon Beruniyning axloqiy tarbiyaga doir qarashlari	200
Odiljonova A. Ota-ona va farzandlar munosabatlarning psixologik xususiyatlari	203
Oymatova D. Emotsional intellektning ijtimoiy - psixologik xususiyatlari	206
Ongarov M. O'quv-dala amaliyotini axborot texnologiyalari vositasida tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari	209
Ortiqov A. Kasbiy-irodaviy sifatlar rivojlanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	212
Ortiqova N. Ta'lim kontekstida "gender" tushunchasining pedagogik mohiyati va xarakteristikasi	215
Otaqulov Sh. Mehnat tashkilotlarida gender tenglik siyosatiga amal qilish	218
Saydaliyeva M., Botirov Z. O'smirlarda agressivlik va dindorlik o'rtasidagi aloqadorlik psixodiagnostikasi (musulmon va xristian o'smirlarida)	221
Sottarov A. Umumiy fizika kursiga doir nanotexnologiya sohasidagi asosiy tushunchalarning kelib chiqishi va evolyutsiyasi	224
Suyarov K. O'quvchiga fanga oid bilim va tushunchalarni o'rgatishda tadqiqot ishi – vosita sifatida	227
Tursunov A. Психологические проблемы профессионального отбора сотрудников органов внутренних дел	230
To'xtasinov B. Davlat – ijtimoiy-siyosiy munosabatlarning asosiy omili sifatida	233
Umarov L. Uzlüksiz kasbiy ta'lim makonini modellashtirishning nazariy-metodik asoslari	237
O'razaliev G. Sharq mutafakkirlari oila va nikoh munosabatlarining ijtimoiy-falsafiy jihatlari to'g'risida	240
Urazova N. Akademik litseylarda adabiyot o'qitishni tashkil etishning nazariy-pedagogik o'ziga xosligi	243
Fayzullaeva D. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining tili kompetensiyasini rivojlantirishda smart texnologiyalarning o'rni	246
Xaytmetov R. Talabalar rivojlanish vektorini aniqlashda qo'llaniladigan pedagogik strategiyalar	249
Xasanova S. Ta'lim jarayonida o'z-o'zini namoyon qilishni psixologik xususiyatlari Sharq va G'arbda tarixiy o'rganilishi	252
Xoshimxonov X. Ahmad Yassaviyning ta'lim-tarbiya haqidagi falsafiy qarashlari	255
Xoshmuratova H. Развитие русской речи учащихся-носителей каракалпакского языка посредством паремнологических единиц	258
Xudayberdiyev A. Talabalarda mediasavodxonlik va axborot madaniyatini rivojlantirish omillari	261
Xudonazarov E., Urazova N. O'qituvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga tayyorlashning ayrim pedagogik masalalari	264
Xurramov E. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlashda zamonaviy axborot kommunikatsiyalardan foydalanish	267
Xusanova X. Ijtimoiy himoya tizimida sotsiologik potseduralarni qo'llash samaradorligi	270
Xo'shboqov K. Shaxs psixik salomatligini ta'minlashda sog'lom turmush tarzining o'rni	274
Xushvaqotov U. O'quvchilarda imperativ tafakkurni rivojlantirishda kompetensiyaviy yondashuv	277
Xushmurodova Sh. The influence of personality on learning english as a third language	280
Habibullayeva M. Milliy meros va qadriyatlarining geografiya darslarida o'qitilishi	283
Xusanov E. O'quvchi-yoshlar ekologik madaniyatini shakllantirishning pedagogik shartsharoitlari	286
Shodiyeva N. Nikoh mustahkamligiga ta'sir etuvchi ommillarning psixologik xususiyatlari	290
Ermatov S. Talaba aktyorlarda boshlang'ich kasbiy ta'lim holati	293
Eshmuratov O. Oiladagi ijtimoiy rollar oilaviy munosabatlar barqarorligini ta'minlash omili sifatida	296
Yunusaliyeva Sh. Axborot xuruji: mazmun-mohiyati va unga qarshi kurashish usullari	299
Yarmanova Y., G'aybullayeva S. Maktabgacha ta'lim jarayonida ijtimoiy pedagogik hamkorlikni tarkib toptirish mazmuni	302
Filologiya	
Allayarova Z. O'zbek tilidagi o'z qatlam agrotterminlarining lisoniy-struktur xususiyatlari va o'zbek tilini boyish manbalari	305
Axatova M. Tilshunoslikda so'zlarni ma'noviy guruhlarga bo'lib o'rganish masalasi	308
Berdiyeva R. Zamonaviy tilshunoslikda "Pragmatika" va "Pragmalingvistika" so'zlari qo'llanishining leksik, semantik va sintaktik xususiyatlari	312
Yoqubova Y. Performatsiyaning implitsit ifodalanishi	315
Janabergenova Z. Xalq og'zaki ijodining lingvomadaniy tahlili	318
Zubaydullayeva H. The peculiarities of incomplete sentences in comparison with uzbek and modern english	321
Kabilova S. Evfemizmlarning manipulyativ imkoniyatlari	324
Karimova M. Siyosiy nutqlar va saylov nutqlari o'rtasidagi munosabat	326
Kaxarova I. Undov, taqld, modal so'zlarning mushtarak va farqli xususiyatlari	328
Ma'rripov J. Korpus lingvistikasi va undagi ma'lumotlarning ishonchliliigi tahlili	331
Matenova A. Reflection of lacunae in english, russian, and uzbek literature based on the works of Khalid Hosseini	335
Mutalov D. Jahon turkiyshunosligida nutq fe'llarining semantik maydonlar asosida tadqiqi	338
Nusratov J. Types and methods of translation	341
Rasulova S. "Chorrahada qolgan odamlar"	344
Rasulova Sh. Shoir Xislat biografiasiga doir manbalar tahlili	347
Raximboyeva X. Sentence annotation for uzbek language using dependency relations	351
Raximova G. "Культурно-лингвистические измерения Цветового восприятия мира' во французском и русском языках"	354
Rakhmatov F. Fonetik kompetensiya ta'rifi	358
Sayitqulova Z. Oila va family konseptining lingvistik vositalar yordamida ifodalanishi	361
Sattarova A. Semantic derivation of verbs of physical influence on objects in english and russian languages	364
Hasanova G. Korpus analizi asosida parallel matnlarda qo'llanilgan sinonimlar va ularning tarjimalari qiyosiy tadqiqi	367
Holmirmirzayev J. Comparative analysis of korean and uzbek idioms of human body	370
Xushmurodova Sh. The influence of personality on learning english as a third language	373
Hamraqulova G. Fonopoetikaning lingvopoetik tadqiqotlar tizimidagi o'rni va ahamiyati	376
Hasanova G. Korpus analizi asosida parallel matnlarda qo'llanilgan sinonimlar va ularning tarjimalari qiyosiy tadqiqi	379
Sharipova D., Qosimova N. Concepts "happiness" and "unhappiness" in the linguocultural content of english proverbs	385
Sherboev N. Savdo xodimlari nutqida ekspressivlikning til sathlaridagi ifodasi	388
Egamberdieva Sh. Neuro-linguistic programming in advertising texts	391

UDK: 323.2

Bobomurod TO'XTASINOV,

Namangan davlat universiteti katta o'qituvchisi, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: bobomurod.tukhtasinov@bk.ru

Siyosiy fanlar doktori, professor R. Jo'rayev taqrizi asosida

THE STATE IS THE MAIN FACTOR OF SOCIO-POLITICAL RELATIONS

Annotation

In this article, the State is considered the main factor of the socio-political relations of the society. Opinions were held that it is the necessary means of organizing the social life of the state, man and society.

Key words: State, the idea of statehood, society, political elite, anarchy, globalization, hegemony, messianism, consensus.

ГОСУДАРСТВО – ГЛАВНЫЙ ФАКТОР ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация

В данной статье государство рассматривается как главный фактор социально-политических отношений общества. Высказывались мнения, что это необходимое средство организации социальной жизни государства, человека и общества.

Ключевые слова: Государство, идея государственности, общество, политическая элита, анархия, глобализация, гегемония, мессианиззм, консенсус.

DAVLAT – IJTIMOY-SIYOSIY MUNOSABATLARNING ASOSIY OMILI SIFATIDA

Аннотация

Mazkur maqolada Davlatning jamiyat ijtimoiy-siyosiy munosabatlarining asosiy omili hisoblanib. Aynan davlat, inson va jamiyat ijtimoiy hayotini tashkil etishning zarur vositasi ekanligi to'g'risida fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Davlat, davlatchilik g'oyasi, sotsium, siyosiy elita, anarxiya, globallashuv, gegemonizm, messianizm, konsensus.

Kirish. Davlat jamiyat taraqqiyotining ma'lum bosqichida – jamiyat hayotini tashkil etishning zarur vositasi sifatida, jamiyat mavjudligining ajralmas sharti sifatida vujudga kelgan.

Ta'kidlash joizki, hozirgi zamon davlati ko'p qirrali ijtimoiy-siyosiy hodisa bo'lib, uni tavsiflashda turfa qarashlar va yondashuvlar, nazariya va konsepsiyalar mavjud. Bunday holatning sabablaridan biri – dunyodagi barcha davlatlar rivojida va amal qilishida umumiy jihatlari bo'lishi bilan birga, ayni paytda har bir davlat o'ziga xosdir.

Ayni paytda, jahonda kechayotgan globallashuv va integratsiyalashuv jarayonlari davlat haqidagi klassik qarashlarga o'zining ayrim tuzatishlarini kiritmoqda. Har bir davlat borgan sari xalqaro hamjamiyatga bog'liq bo'lib bormoqda. Bu ob'ektiv jarayon. Shu bilan bir qatorda, davlatni davlat ekanligini ta'minlab turadigan shunday elementlar borki, ularsiz davlat to'la qonli bo'la olmaydi. Bu davlatning aholisi, hududi va davlat organlaridir.

Darhaqiqat, davlat o'z qo'lida to'plangan davlat hokimiyatini aniq belgilangan hududda istiqomat qiladigan aholiga qaratadi. Shunga bog'liq holda davlat aholisi, davlat hududi, davlat hokimiyatini amalga oshiradigan davlat organlari tizimi mavjud bo'ladi.

Ayni paytda davlatning paydo bo'lishi va shakllanishi tabiiy – tarixiy jarayon bo'lmay, balki ijtimoiy-tarixiy jarayondir. Shu bois, muayyan xalqda davlatchilikning paydo bo'lishi bevosita millatning shakllanishi natijasi bo'lmay, balki bu jarayon kechgan ijtimoiy muhit hisoblanadi [1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bundan ancha oldin nashr qilingan ilmiy adabiyotlarni tahlil qiladigan bo'lsak, ularning aksariyatiga bir umumiy fikr xos: davlat oliy qonun chiqarish, ijtimoiy-siyosiy, huquqiy me'yorlar hamda ijtimoiy hayot qoidalarini ishlab chiqish, nazorat qilib borish huquqiga ega, ma'lum bir hududiy-ma'muriy makonda mazkur jamiyatning xavfsizligi va barqarorligi uchun mas'ul va

javobgar siyosiy institut shaklida talqin qilingan [2]. Umuman olganda, bu ta'rifda biror bir g'alizlik yo'q va shunday ekan, uni qaysi bir parametriga ko'ra ma'qullash mumkin. Ammo, bu garchand muhim bo'lsa-da, ularda davlatdek ko'pqirrali institutning ayrim funksional muhim tomonlari o'z aksini topmagan.

Ma'lumki, bugungi globallashuv, xususan, davlatning liberal-demokratik modelining millionlab insonlar orzu-umidlari, kundalik yumushlaridan yaqqol yiroqlashish amaliyoti davlat haqida turli-tuman fikrlar ko'payib borishiga sabab bo'lmoqda. Achinarli tomoni faqat shundaki, davlatga nisbatan noo'rin fikrlar mamlakat, fuqarolar taqdiri uchun bevosita javobgar siyosiy elita, uning istiqbolini shubha ostiga olish hatto ayrim ilm sohiblarining tafakkuridan ham joy olmoqda. Ayrim mintaqalarda davlatga, uning insoniyat taraqqiyoti davomidagi ulkan mavqeyiga nisbatan keskin anarxistik munosabat shakllanishda davom etmoqda.

Tabiiyki, bu negativ tendensiya globallashuv, qolaversa davlatning iqtisodiy jabhaga ta'sirini ma'lum darajada cheklash zarurati bilan bog'liq umumsiyosiy istak-intilishlarni tor tushunishning ham oqibatidir. Biroq bu masalani bir tomonlama tushunish yoki bo'lmasa davlatga nisbatan qandaydir eksperiment o'tkazishni anglatmaydi. Zero, bunday xatti-harakat ko'pchilik fuqarolarning davlat haqidagi tasavvurini siyqalashtirishi turgan gap. Xullas, ro'y berayotgan ijtimoiy tabaqalanishning barcha segmentlarida kuchayib borayotgan bosh-boshdoqchilik, parokandalik sharoitida dunyoni davlatsiz tasavvur qilish zararli deb o'ylaymiz.

Holbuki, barcha ijtimoiy, qolaversa davlatlararo munosabatlarda ro'y berayotgan muammolar, umuman, insoniyat rivoji va istiqboli davlat boshqaruvi bilan bevosita bog'liq va shunday bo'lib qolaveradi. Aks holda bugun ham, qolaversa ajdodlar, turli davrlar va mamlakatlarda buyuk

allomalar davlat xususida bu qadar bosh qotirmagan bo'lar edi.

Ko'rinib turibdiki, davlatga shunchaki mavjud institutlardan biri yoki bo'lmasa ijtimoiy barqarorlik uchun qandaydir javobgar instrument sifatida qarash, ayniqsa bugungi notinch davrda asossiz ekanligini anglash zarur. Ilm-fan o'z navbatida buni atroflicha isbotlagan holda siyosiy elitaga ko'makdosh bo'lmog'i lozim. Har bir fan tarmog'i davlatni o'z diskursi, tasarrufidagi makon doirasida qayta idrok etib, yangi xulosalarga kelishi lozim. Zero, muammoga aniqlik kiritilishida har bir fan tarmog'ining o'z o'ri borki, bu nafaqat davlatga oid tasavvur va tafakkurimizni kengaytirib boradi, balki o'ziga tushiradi. Shu ma'noda falsafa fanining ham o'z o'ri bor. Boshqalardan farq qilib, falsafa eng avvalo "g'oya" deb bilishi bilan davlat muammosiga kirib keladi.

Davlat o'ziga xos barcha atributlari orqali va ularga tayangan holda xalq – ijtimoiy guruh uchun ikkinchi "Men"ga aylandi. Davlat bilan xalq har biri alohida-alohida unsur ekanligini saqlagan holda bir butunlikka aylandi. Xalqning ongi, tafakkuri va orzu umidlari davlatning ham ongi, tafakkuri va pirovard maqsadiga aylandi. Individlarga immanent xos bo'lgan jamoaviylikka intilish davlat siyomosida, faoliyatida pirovard ifodasini topdi. Davlat bo'lib yashash g'oyasi g'oyalari olamini tark etib obyektiv qonuniyatga, amaliyotga aylandi.

Xalq bilan bog'liq har qanday narsa shu xalq turguncha turadi, abadiylikka yo'g'iriladi, bu o'z navbatida xalqni xalq qiluvchi, uning asliyatini asraguvchi "sotsiomadaniy kod" shaklida o'zini mujassam etadi. Zero, g'oyaviy, ruhiy tayanchi bo'lmagan xalq ham va davlat ham yashay olmaydi. Zamon va makon tahdid va talablariga o'z vaqtida javob bera olmagan xalq, davlat tarix sahnasidan tushib ketgan asolar insoniyat tarixidan bizga ma'lum. Xullas, so'z xalqning o'z-o'zini anglashi masalasiga borib taqalmoqda [3].

Shu munosabat bilan bir muammo ko'z o'ngimizda namoyon bo'ladi. Jumladan, bugungi kunda davlat bilan bog'liq ko'p masalalarga "ratsional qarash" nomi bilan mashhur bo'lgan davlatga instrumental yondashuvni nazarda tutayapmiz. Unga ko'ra, davlatni ma'lum bir tarixiy vaqt kesimida insonlarga asqotgan va so'ngra unchalik ham zarur bo'lmagan qurol tarzida tasavvur qilinadi. Xulosa – davlat o'fkinchi, ammo xalq, avlodlar abadiy. Ba'zi birlar ongida davlatga nisbatan zo'rvonlik timsoli, erkinlikni cheklovchi omil sifatida qarash, shunday ekan, undan tezroq xalos bo'lish lozim, degan fikr mavjud. Unga ko'ra, davlat insonning haqqoniy erkinlik, hurfiylik tomon intilishi uchun ulkan to'siq emish.

Tadqiqot metodologiyasi. Bugungi keskin o'zgargan dunyoda boshqa bir yo'nalish – postmklassik qarash o'zini yaqqol namoyon etmoqda. Yangicha fikrlovchi olimlar bugungi kunda cheksiz erkinlikdan (uning intihosi – anarxiya, kaos) ko'ra, "insonning o'z erkinligini cheklashga bo'lgan salohiyati" muhimligi xususida so'z yuritishmoqda [4]. Chunki tarixning barcha davrlari, xalqlar tarixiy tajribasi "cheklanmagan erkinlikdan" bardavom tartibotni afzal ko'rish, olomonlik holatidan jamoaviylik beqiyos ustunligini isbotlab qo'ydi. Shu zayl dunyo xalqlarining birin-ketin davlatchilikka etib kelganligi kafolatlandi desak bo'ldi. Davlat tarix sinovidan o'tib ajdodlar va avlodlarni bog'lovchi, ular o'rtasidagi tabiiy bog'liqlikni asrovchi, uning tashuvchisi darajasida bugun o'zini namoyon etilmoqda.

Ildizlari sotsium hayotiy faoliyatining eng chuqur qatlamlariga borib taqalgan davlat har doim o'zining borlig'i – boshqa zarur ijtimoiy omillar qatorida – aynan shu omilga ustuvor darajada bog'liqligini "his etib" yashaydi. Bir paytlar, ya'ni XIX va XX asrlar oralig'ida ijod qilgan shvetsiyalik olim R.Shellenning Shvetsiyaning davlat sifatida mavjudligida aynan monarxistik an'analar va ramzlar hal qiluvchi omil deb

hisoblaganligi, mabodo ular barham topsa shved davlati ham, shvedlarning o'zlari ham barham topishi xususida aytgan fikri ayni haqiqatni aks ettirganligini ko'ramiz [5]. To'g'ri, ushbu umum fenomen faqat nomi zikr etilyotgan xalq va davlatga, ya'ni Shvetsiyaga xos xususiyat. Biroq har bir alohida sotsium, davlatning ijtimoiy-ma'naviy tayanchi turli xil bo'lsa-da, bu omil uning moziyi, buguni va kelajagining bir-biri bilan uchrashishini ta'minlar ekan. Ko'rib turganimizdek, "davlat-inson-sotsium-kosmos" o'rtasidagi ko'zga ko'rinmaydigan, lekin borliqning boshqa bir shakli sifatida aynan shu ob'yektiv bog'liqlik, shu davlatni ajdodlar va avlodlar, o'tmish, bugungi kun hamda kelajak o'rtasidagi mushtaraklik kafolatini parchalanmas quvvat darajasiga ko'taradi.

Shu munosabat bilan Gegel qalamiga mansub bir fikrga e'tibor qaratsak durust. Zotan unda inson va sotsium umrguzaronligida davlatning ahamiyati yaxshigina ochib berilgan. "Shu boisdan, – deb davom etadi buyuk faylasuf, – aslida davlat barcha ijtimoiy jarayonlar, rivojlanishning ifodasi, boshlang'ich nuqtasidir. Aynan uning bag'rida shu muhitda fuqarolik jamiyatining ajralmas qismi sifatida jumladan oila ham ravnaq topadi" [6]. Ushbu fikr mohiyati, yo'nalishiga ko'ra, marksistik ta'limga nisbatan oila muammosiga tubdan boshqacha qarash bo'lib, hamma ijtimoiy munosabatlar, jarayonlar uchun davlatning birlamchi ekanligiga, uning mudom ijtimoiy taraqqiyot bilan uyg'unligiga, qolaversa ularning ichki bog'liqligi, uzluksizligi ta'minlovchi asosiy tayanch, tuzilma ekanligiga ishora qiladi.

Davlat va odamlar, ajdodlar va avlodlar o'rtasidagi munosabat xususida fikrni davom ettirar ekanmiz, insonning ijtimoiy-siyosiy sub'yekt sifatida o'z-o'zini aynanlashtirishida davlatning roli haqida ham batafsilroq so'z yuritish joiz deb o'ylaymiz. Davlat va hudud, xullas shu makonda ajdoddan avlodga o'tib istiqomat qilib kelganlar – bir tomondan va ikkinchi tomondan esa bugungilar o'rtasida aynanlashish mumkinmi, agar shunday bo'lsa, u nima va uning ijtimoiy-tarixiy ahamiyati nimada, degan savollarni idrok etish lozim bo'ladi. Zero, bu azaliy fenomen, uni hatlab o'tish to'g'ri emas.

Tarixiy taraqqiyotning bugungi bosqichida shaxs, sotsium va hatto butun boshli mintaqa rivojida madaniy-ma'naviy aynanlashuv birinchi o'ringa chiqishi, qolaversa, uning xalq hamda davlat tomonidan sinxron anglanishi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Dunyoda kechayotgan turli-tuman salbiy yoki ijobiy siljishlarni o'rganar ekanmiz, ularning kelajakda ijtimoiy bir butunlik sifatida o'zini asrab qolish va aksincha, qolmasligi avvalambor "jamiyat-davlat-inson" triadasi darajasida o'zaro bir-birini asrash tuyg'usi qay darajada ekanligi bilan belgilanmoqda. Zero, bugungi kunda o'zini deyarli saqlab qola olmayotgan, parchalangan davlatlar yo'q emas. Globallashuv, gegemonizm, messionizm qarshisida ayrim joylarda keskin milliy davlat tanazzuli kuzatilmoqda. Bu yerda, albatta kuchlar teng emasligi, ya'ni zayl davlatlarning qudratlariga bas kela olmasligi ham mavjudki, ularga hatto moddiy va intellektual salohiyat ham yordam berishi qiyinlashib bormoqda. Xullas, siyosat bilan milliy aynanlashuv o'rtasida ziddiyat borgan sari kuchayib ketishining guvohiga aylanmoqdamiz. Bunday vaziyat, tabiiyki, mintaqaviy yoki xalqaro barqarorlikka o'z ta'sirini o'fkazmasligi amri mahol.

Tahlil va natijalar. Bugungi bosqichga xos xususiyatlardan biri – bu turli mintaqalarda davlat-jamiyat-inson o'rtasida ma'naviy mushtaraklik, ichki aynanlashuvga darz ketish jarayoni. Davlat darajasida "ma'naviy yakdillik" muammosi bugungi kunda nafaqat kam taraqqiy etgan davlatlarda, hatto iqtisodiy, harbiy-siyosiy va siyosiy parametrlar bo'yicha yetarli darajada kuchga ega bo'lgan davlatlarda ham o'z kuchini ko'rsatmoqda.

Biroq XXI asrning birinchi choragida u yoki bu davlatning istiqboli uning iqtisodiy yoki harbiy qudratiga qarab emas, balki "xalq-davlat-inson" triadasi darajasiga ko'proq bog'liqligi ravshanlashib qoldi. Insoniyat tarixiy taraqqiyotning shunday bir davriga kirdiki, u yoki bu politiya yoki jamiyatning istiqboliga nisbatan yuz foiz aniq bashorat berish qiyin. Misol uchun, Amerika Qo'shma Shtatlaridek har jihatdan olg'a qarab ketgan davlatga nisbatan ham siyosiy bir butunligi yoki barqarorligiga nisbatan ishonchdan ko'ra shubhalanish ko'proq [7]. Hozirgi kunda u yerda "davlat-jamiyat-xalq-inson" zanjirida o'zaro ishonchsizlik hissi sezilarli mavjudligi, mabodo u bartaraf etilmasa, "eritish qozonidagi" sun'iy aralashma – shimoliy amerikaliklar o'zlari o'z davlatining zominiga aylanishi tayin demoqdalar. Rossiyalik sotsiolog olim V.Lapinning fikriga ko'ra, ekspert jamoatchiligi tomonidan aytilayotgan prognozlar aynan shunday jarayon zahiridagi fundamental o'zgarishlar, betinim, besamar qo'nimsizlik, etnik va konfessional to'qnashuvlar, ichidan darz ketishlar mahsuli ekanligi isbotlanmoqda [8].

Shunday ekan, tarixning hozirgi bosqichida "davlat-xalq-inson" zanjiriga nisbatan ba'zi bir anarxistik qarashlar ko'paymoqdaki, ularga qarshi kurashish bugungi dunyodagi vaziyatga (globallashuv, messianizm, kuch ishlatgan holda butun boshli bir davlatni siyosiy bo'lmasa-da, psixologik yo'q qilish amaliyoti va boshqalar) ilmiy nuqtayi nazaridan munosabat bildirish davlatimiz manfaatlarini nuqtayi nazaridan muhimlik kasb etmoqda.

Davlat kuch va salohiyat sohibi sifatida u ma'rifiy ijtimoiy munosabatlar tizimini yaratish, uni avlodlarga, zamonlarga, makonlarga bus-butun yetkazilishi orqali, shu makonda o'tmish-bugun-kelajak yaxlitligiga asos soladi. Bir zamonlar ota-bobolar zakovati, uddaburonligi mahsuli bo'lgan boy moddiy va ma'naviy madaniyat bugun uchun taraqqiyot qudratli resursi bo'lsa, kelajak uchun esa pillapoya bo'lib xizmat qiladi.

Shu munosabat bilan yana bir muhim jihatga e'tibor qaratish foydadan xoli emas. Ma'lumki, kurrayi zaminda xalqlarning davlat haqida tasavvuriga qarab ularni bir-biriga qiyoslash, ularning har biriga xos noyoblikni, xususiy jihatlarni belgilash mumkin. To'g'ri, davlatchilik deyarli barcha xalq va elatlarga xos, undan hamma teng manfaatdor. Davlat tasarrufiga kirish, o'z vakolatining u yoki bu jihatini davlat bilan baham ko'rishdan aziyat chekkan xalqning o'zi bo'lmaydi. Bu – aksioma. Ammo shunday bo'lsa-da, xalqlaru elatlarni shartli ravishda "davlatparast"larga va aksincha, davlatga nisbatan "bag'rikenglar"ga ajratsa bo'ladi, deb o'ylaymiz.

Birinchi guruhga mansub xalqlar shunday ma'naviy-psixologik xususiyatga egaki (bu muammo milliy mentalitetga oid tadqiqotlarda chuqurroq o'rganilgan), ularning davlatparvarligi, davlat bilan o'zini aynanlikda ko'rishga intilishi aslini olganda ijtimoiylikka moyillik darajasidan boshlangan. Va vaqtlar o'tib undagi ijtimoiylik, demak, siyosiylik sifatleri davlat, davlatchilik bilan ancha chuqur uyg'unlashib ketadi. Jamiyatning tabiiy moyiligi, intilishi voqelikka aylanib, amaliyotda o'z ifodasini topadi. Bu ulkan ilmiy hamda amaliy muammo har doim buyuk aql-zakovat sohiblari, ijtimoiy-gumanitar ilm tarmoqlari vakillarining e'tiborini muttasil o'ziga qaratib kelgan.

Shunday ekan, odamzotning Inson bo'lishida, yangi tarix sub'yektiga aylanishida, uning keyingi avlodlar va qolaversa zamondoshlari qarshisida burchi, mas'uliyati

nimalarni o'z ichiga olishini anglab yetishida ijtimoiy hamjihatlikning oliy shakli va zinapoyasi davlatning roli shubhasiz. Uning bunyodkorlik salohiyati, qudrati Sharqda ham va G'arbda ham hech qachon shubha ostiga olinmagan.

Insoniyatning erkinlik, hurfiylikning yuqori pillapoyalarini zabt etganligining bosh sababi, xususan, davlatning mohiyatini, ezgu maqsadini tushumb etganligida deb bilamiz. Uning ilmiy talqinini jumladan Immanuel Kant bisotida ko'ramiz. O'zining mashhur "Umumiy tarix g'oyasi, jahonshumul fuqarolik jamiyati loyihasi" nomli asarida quyidagilarni yozib qoldiradi: "Tabiat hukmi bois inson yechimini topishga majbur bo'lgan eng zalvorli muammo – umumjahon huquqiy fuqarolik jamiyatiga erishishdir. Faqat a'zolariga keng erkinlik berilgan jamiyatda ularning erkinligi boshqalar erkinligi orqali amal qilishi mumkin. Erkin bo'lgan hamohang jamiyatdagina tabiatning pirovard maqsadi – tabiat tufayli insoniyatga berilgan barcha salohiyat va kuch-quvvat amalga oshadi. Shundagina tabiat tomonidan in'om qilingan barcha imkoniyatlar o'zini namoyon eta oladi. Yuksak darajadagi erkinlik bilan majburiylik uyg'unlashgan jamiyatda, ya'niki to'la-to'kis adolatga asoslangan fuqaroviy munosabatlar ko'lamida tabiatning insonga qaratilgan pirovard oliy maqsadi ro'yobga chiqishi mumkin. Zero, ana shu maqsadga erishish, uni amalga oshirish orqali tabiatning insonga ato etayotgan ezgu niyatlari amalga oshadi" [9], – degan ekan buyuk faylasuf.

Shuningdek, jamiyat a'zolari manfaati, orzu umidi, maqsadini jamul-jam qilish, shu orqali davlatning "ajdodlar-avlodlar" tizimi parchalanmasligi, abadiylikni asrashi uchun ichki omillar/resurslar bilan bir qatorda qulay tashqi vaziyat bo'lmog'i lozim. Hozirgi kun terminologiyasidan kelib chiqadigan bo'lsak, vaziyat shundayki, davlat o'z fuqarolari oldida zimmasiga olgan burchi hamda vazifasini ado etishi uchun jahonda haqqoniy demokratik jarayon chuqur ildiz otishi zarur bo'ladi. Tabiatan ijtimoiy sheriklikka, mafkuraviy konsensusga muttasil intilgan va undan manfaatdorlik hissi bilan sug'orilgan davlatda har bir jamiyat a'zosi o'z ichki salohiyatini yuzaga chiqara oladi.

Bu yerda ideal holatni hisobga olish bilan birgalikda davlat va jamiyat a'zolari, fuqarolar o'rtasida qaror topgan o'zaro ishonch sharoitida majburiylik omilini e'tibordan chetda qoldirmaslik lozim. Ijtimoiy muloqotda birlashib umumjamiyat rejalarini amalga oshirishda majburiylik qandaydir tashqaridan tiqishtirilgan sun'iy omil emas, balki u inson mohiyati, qalbi-shuurida ob'yektiv mavjud turli xillik, manfaatlar o'rtasidagi tabiiy notekislik, inson ongi va tafakkurida ba'zida o'zaro qarama-qarshi yo'nalishlar bilan bog'liq motivatsiyaga borib taqaladi. Zero, sotsium mohiyat shunday va shu zaylda o'zini har doim namoyon etib kelgan. Aynan shunday holatlarda "majburlash" omili ishga tushadi. Bunday imtiyoz va huquqni davlat o'zida saqlab turadi va u umumiy insonparvar mezonlar doirasida amalga oshiriladi.

Xulosa va takliflar. Fikrimizni yakunlar ekanmiz, davlat, uning mislsiz imkoniyatlari, salohiyati, kerak bo'lsa insonparvarligidan aql-zakovat, donolik asosida foydalangan xalqgina uning abadiyligi, barqarorligi, hayotiyiligini ta'minlashga qodir. Hayotbaxsh, ichki yakkilikka erishgan fuqarolar bilan ma'n'an hamjihat, ularning ikkinchi "Men"i "o'tmish-bugun-kelajak"ni, ajdodlar bilan avlodlar tadjriyiligini saqlab qolgan davlatni o'ziga munosib davlat deb baholash mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Проблемы общей теории права и государства. М.: Инфра. Норма М.2004. С.541.
2. Всемирная энциклопедия философии. – М. – Минск: «Альма-Матер», 2001. – С. 249.
3. Алексеева И.Ю., Алексеев А.П. Философия исторической памяти // Вопросы философии. – 2018. – №10. – С. 67.
4. Дальмаер Ф.Р., Деменченко Э.В. Мир по ту сторону глобального беспорядка // Вопросы философии. – 2018. – №10. – С. 19.

5. Риттер К.П. О пространственных отношениях на поверхности Земного шара и их влияние на ход исторического развития // Полис. – 2005. – №5. – С. 110.
6. Гегель. Философия права. – М., 1990. – С. 278.
7. Панченко М.Ю. России не стоит мешать Соединённым Штатам, они сами работают против себя // Вечерняя Москва. – 2019, 16 января. – С. 6.
8. Традиции и новации: полсотни взглядов на идентичность // Мировая экономика и международные отношения. – 2018. – №12. – С. 111.
9. Кант И. Идея всеобщей истории в плане всемирного гражданского общества. Т. 6. – 1966. – С. 16-17.

